

BRİTANYA İMPARATORLUĞU VE TRANSATLANTİK KÖLE TİCARETİ: İMAJ-GERÇEK VE ÇIKARLAR TEMELİNDE BİR DEĞERLENDİRME

THE BRITISH EMPIRE AND THE TRANSATLANTIC SLAVE TRADE: AN
EVALUATION BASED ON IMAGE-REALITY AND INTERESTS

İbrahim Çağrı ERKUL¹

Öz

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden beri var olan kölelik, Portekizlilerin Afrikalı köleleri Amerika Kıtası'na taşınmalarıyla yeni bir evreye girmiştir. Britanya her ne kadar transatlantik köle ticaretini başlatmamış olsa da bu ticaretin beraberinde getirdiği zenginliği fark etmiş ve imparatorluğunun genişlemesine paralel olarak, köle ticaretindeki payını arttırmıştır. Bu noktada köle ticaretine uzun bir süre liderlik de etmiş olan Britanya, 1807 Köle Ticareti Yasası'nı ve 1833 Köleliğin Kaldırılması Yasası'nı çıkararak, kölelik politikasında realizm temelinde değişikliğe gitmiştir. Böylece köle ticaretini ve köleliği ortadan kaldırma yönünde bir irade ortaya koyan Britanya'nın bu tutumu, küresel anlamda köle ticaretinin sona erdirilmesinde hayati bir öneme sahiptir. Makale, bu tutum değişikliğinin nedenlerini Britanya'nın çıkarları özelinde ortaya koyma ve imparatorluğun kölelikten elde ettiği faydaları, oluşturduğu imajın ardında görelilik olarak sürdürdüğü iddiasını gerçekleştirmeye amacındadır. Bu iddiayı gerçekleştirebilmek için Britanya'nın köle ticaretine ve kölelik sistemine dahil noktasında bütüncül bir yaklaşım izlenmiş ve konu zaman dilimine uygun olarak ele alınmıştır. Buna ek olarak, Britanya'nın köle ticaretinde öne çıkan İspanya, Portekiz, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Brezilya ile ilişkilerine değinilmiştir. Ayrıca dönem kaynaklarından da yararlanılarak konu kendi gerçekliğinde analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Britanya İmparatorluğu, Afrika, Köle Ticareti, Kölelik Karşıtlığı.

Abstract

Slavery, which has existed since the early periods of human history, entered a new phase when the Portuguese transported enslaved Africans to the American Continent. Although Britain did not initiate the transatlantic slave trade it realized the wealth that this trade brought and increased its share in the slave trade in parallel with the expansion of its empire. At this point, Britain, which had led the slave trade for a long time, made a change based on realism in her policy by passing the Slave Trade Act of 1807 and the Slavery Abolition Act of 1833. Thus, this attitude of Britain, which demonstrated its will to eliminate the slave trade and slavery, was important in ending the slave trade and slavery globally. The article aims to reveal the reasons for this change of attitude in terms of Britain's interests and to justify the claim that the empire relatively maintained the benefits it gained from slavery behind the image it created. To justify this claim, a holistic approach was followed regarding Britain's involvement in the slave trade and slavery system, and the issue was discussed in accordance with the chronology. In addition, Britain's relations with Spain, Portugal, France, the United States of America (USA), and Brazil, which were prominent in the slave trade, were discussed and the subject was analyzed in its reality, using the sources of that period.

Keywords: British Empire, Africa, Slave Trade, Abolitionism.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Osmaniye, Türkiye, ibrahimcagrierkul@osmaniye.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4501-4302.

1. Giriş

19. yüzyıl düşünürü Alexis de Tocqueville 1843’de “*Altmış yıl önce, dünyanın en önde gelen denizcilik ve sömürge ülkesi birdenbire köleliğin geniş topraklarından kalkacağını ilan etmiş olsaydı: Her yerde ne büyük şaşkınlık ve hayranlık çılgınlıkları atılırdı!...*” (Tocqueville, 2001: 199) şeklinde ortaya koyduğu düşüncesinde haklıdır. Çünkü köleliğin 1833’te yasaklanmasına kadar giden süreçte yaşanan gelişmeler dikkate alındığında, köleliğin yasaklanacağını öngörmek görece mümkün hale gelmişti. Ancak 18. yüzyılda bu elbette şaşkınlık verici bir gelişme olurdu. Bu noktada köle ticaretine uzun bir süre liderlik etmiş olan Britanya’nın neden önce köle ticaretini yasakladığı sonrasında ise köleliği kaldırdığı sorusuna imaj-gerçek ve çıkarlar temelinde bir cevap aramayı amaçlayan bu makale, aynı zamanda Britanya’nın köle ticaretine ve kölelik sistemine dahlini bütüncül bir yaklaşım içerisinde değerlendirerek literatüre katkı yapmayı hedeflemektedir.

Canbolat’ın belirttiği üzere imaj, hadiselerin veya kişilerin zihnimiz üzerindeki bıraktığı etkiyi de beraberinde getiren doğal bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle hadiselere ve kişilere yönelik düşüncelerimizin şekillenmesinde imaj, belirleyici bir yere de sahiptir. Düşüncelerimizdeki etki potansiyeli imaja dışarıdan müdahale edilmesini önemli kılar ve böylece gerçek gölgelenerek, bunun yerine sahte bir imaj kurgulanır (Canbolat, 2007: 2). Kurgulanan bu sahte imaj yapay olduğu için gerçeğin yerine geçemese de zihin üzerindeki etkisiyle gerçeklik algısı oluşturur. Uluslararası ilişkiler aktörleri de bu sebeple siyasal gerçeklik temelinde oluşturdukları imajları, gerçeğin üzerine konumlandırmaya çalışmaktadırlar. Britanya’nın oluşturulan imajı gerçeğin yerine ikame etme noktasında başarılı bir aktör olduğu (Erkul, 2021: 23-24) göz önünde bulundurulursa, köle ticaretinin ve köleliğin yasaklanması noktasında da imparatorluğun benzer bir başarı ortaya koyulduğu ileri sürülebilir. Elbette Britanya’nın köle ticaretini ve köleliği yasaklama yönündeki çabalarının değersizleştirilmesi doğru olmasa da imparatorluğun kölelik karşıtı olarak oluşturduğu imajın arkasında kölelikten faydalanmaya devam etmesi, bu konuda imaj ve gerçeğin uyuşmadığını göstermektedir.

Köle ticaretini yasaklayan 1807 Köle Ticareti Yasası’nın çıkarılmasının 200. yılı olan 2007 yılı, kölelik ve köle ticareti üzerine yapılan araştırmaları yalnızca tarihçilerin ilgi duyduğu bir alan olmaktan çıkarıp, Britanyalıların popüler tarih konularından birisi haline getirmiştir (Walvin, 2009: 149). Bugün köle ticaretinden etkilenen ulusların tazminat talepleri ile güncelliğini koruyan transatlantik köleliğinin Britanya özelinde incelenebilmesi için güncel kaynakların yanında, köle ticaretinin yapıldığı ve köleliğin kaldırıldığı dönemde yayınlanan kaynakların da incelenmesi bir gereklilik olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle makalede kölelik temelinde yaşanan gelişmelerin o günün şart ve koşullarında değerlendirilmesi amaçlanarak “konjonktürel gerçeklik” yaklaşımı kullanılmıştır. Eski kaynaklardan yararlanılmasını gerekli kılan bu yaklaşım, çalışmanın özgün olması için de ayrıca önemsenmiştir.

Britanya’da öncelikle köle ticaretinin kaldırılması ve bundan yaklaşık 25 yıl sonra köleliğin yasaklanması noktasında, halk içerisinde dini ve hümanist temelde samimi bir karşı çıkışın olduğu ileri sürülebilir. Diğer taraftan siyasiler ve monarşi, genel olarak köle ticaretinin ve köleliğin kaldırılmasına karşı bir tutum sergilemişlerdir. Buna rağmen kamuoyundan gelen baskılar ve siyasilerin uzun vadede mevcut kölelik sisteminin devam etmesinin sebep olacağı sorunları dikkate almalarının bir sonucu olarak, Britanya’da köle ticaretinin ve köleliğin yasaklanması kaçınılmaz olmuştur. Burada dikkat çeken husus, siyasiler ve monarşinin köleliği ortadan kaldırırken, kölelikten elde ettikleri çıkarları da koruyabilecekleri bir yola girdikleri gerçeğidir. Diğer bir ifade ile köle ticaretini yasaklayan ve diğer aktörlerin de bunu yapmasını dış politikasının merkezi unsurlarından birisi haline getirerek, köleliği sona erdiren Britanya’nın bu imajın arkasında, kölelikten faydalanmaya devam ettiği iddiası makalede

gerekçelendirilmiştir. Britanya'nın bahsi geçen imajı da kullanarak köle emeğinden yararlanmaya devam etmesi ve Afrika'daki sömürge sayısını arttırması, köleliğin kaldırılmasının realist temelde yapıldığını ortaya koyan bir sonuç olarak değerlendirilmelidir.

Machiavelli'nin hükümdara koşulların gerektirdiği şekilde hareket edilmesini öğütlemesi üzerinden (Machiavelli, 1999: 89) kurgulanan ve rasyonel olmanın yanında dönemin şartlarına uygun davranılmasını gerekli gören Realist düşünce (Roskin ve Berry: 2014: 48) dikkate alındığında, Britanya'nın çıkarları temelinde önce köle ticaretine başladığını devam eden süreçte bu alanda lider konuma yükseldiğini ve çıkarlarının farklılaşmasına paralel olarak da önce köleliği, sonrasında ise köle ticaretini küresel anlamda yasaklama gayreti içerisinde olduğu görülmektedir. Bu açıdan Britanya'nın kölelikle ilgili politika değişikliği, gücün ve çıkarların merkezi bir yer tuttuğu realist düşünceyle uyum içerisinde.

Köle ticaretinin yasaklanması noktasında çaba harcamış ve Birleşik Krallık'ta başbakanlık da yapmış olan Lord Palmerston'un 1848'de dile getirdiği "...*Ezeli müttefiklerimiz yok, ebedi düşmanlarımız da yok. Çıkarlarımız ezeli ve ebedidir ve bu çıkarları takip etmek bizim görevimizdir.*" (Antsey, 1848: 64) sözleri, Britanya'nın realizmi tarihsel süreç içerisinde ne kadar sindirdiğini ve çıkarların bu aktör için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle, çıkar kavramını dış ilişkilerinin merkezine oturtmuş olan Britanya'nın çıkarlarında meydana gelen değişimlere bağlı olarak izlediği farklı politikalar, realizmden bir kopuş olarak değerlendirilemez.

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan kölelik ve köle ticaretini Britanya İmparatorluğu özelinde ele alan bu makale, giriş ve sonuç bölümleri dışında dört bölüme ayrılmıştır. Makalede ilk olarak Britanya için köle ticaretinin nasıl başladığı, Britanya kolonilerinde kölelik ve imparatorluğun köle ticaretinden elde ettiği gelir incelenmiştir. Sonrasında Britanya'da kölelik karşıtı hareketlere yer verilerek, köle ticaretinin yasaklanmasına giden süreç detaylandırılmış ve 1807 Köle Ticareti Yasası analiz edilmiştir. Akabinde 1807 sonrasında küresel köle ticaretinin devam etmesinin, Britanya dış politikası için nasıl bir sorun haline geldiğini ve Britanya'nın bu ticareti durdurmak için Fransa, İspanya, Portekiz ve Brezilya'ya karşı verdiği mücadele makaleye konu edilmiştir. Makalenin devamında zaman dilimine uygun olarak 1833 Köleliğin Kaldırılması Yasası'nın neleri beraberinde getirdiği ve bu yasanın uygulanmasında karşılaşılan zorluklar yorumlanmıştır. Nihai olarak ise hem Köle Ticareti Yasası, hem de Köleliğin Kaldırılması Yasası eleştirel bir temelde irdelenerek köleliğin kaldırılmasının sonuçları çözümlenmiştir.

2. Transatlantik Köle Ticareti Britanya İçin Nasıl Başladı?

Copley 1836'da yayınlanan köleliğin tarihini ve bunun nasıl kaldırıldığını ele aldığı kitabında, köleliği en acı verici yönleriyle tanımlamıştır. Copley'in bu tanımlamayı 1836'da yapması tanımı farklı bir açıdan daha önemli kılmaktadır. Çünkü Copley, yaşadığı dönem itibarıyla kölelik kurumunun korkunç özelliklerine tanık olmuş ve bunları detaylı bir tanımlamayla ifade etmiştir:

"Kölelik, en geniş anlamıyla, bir insanın bir başkasının iradesine mutlak olarak boyun eğmesidir. Köle, kendisinin istediğini yapmaya yetkili olduğunu düşünen efendinin mutlak mülkü olarak kabul edilir. Köle istese de istemese de efendisinin iyiliği için çalışmaya mecburdur; kölenin çalıştırılacağı işin niteliğini, ne zaman çalışmaya zorlanacağı veya dinlenmesine izin verileceği ve yapması gereken iş miktarını belirleme yetkisi yalnızca efendiye aittir. Efendi ayrıca, köleliği karşılığında verilecek olan yiyeceği veya nafakayı elde etmenin yollarını da belirler. Gereken görevi yerine getirmesi için köleye gerekli gördüğü her türlü sertliği uygulamak veya bunu yapmadığı için herhangi bir tür veya derecede ceza vermek veya başka bir şekilde

efendisinin öfkesine maruz bırakılmak da efendinin yetkisindedir. Efendi ayrıca, kölelerinin çocuklarını kendi mülkü olarak talep eder ve onları istediği yere göndermekte ve istediği gibi kullanmakta özgürdür ve onları başka kişilere, satmak veya miras bırakmak yetkisine de sahiptir. Kölenin buna itiraz etme yetkisi yoktur ve hükümet de buna müdahale edemez. Bu köleliktir.” (Copley, 1836: 4)

Kölelik, ilk çağlardan itibaren var olan bir olgu olsa da coğrafi keşiflerden sonra Portekizlilerce başlatılan ve “yeni kölelik” olarak da tanımlanan köleliğin farklı olduğu saptaması isabetlidir. Bahsi geçen “yeni köleliği” öncekilerden ayıran temel unsurlar; köleliğin yapılış şekli, taşınan köle sayısı, köle ticaretinin uzun mesafeler arasında yapılması ve en nihayetinde köleliğin bir sistem içerisinde devam etmesiyle ilişkilidir (Özur, 2015: 240-253).

Britanya'nın Afrika'dan köle “ithalinin”, ilk kez Kraliçe I. Elizabeth döneminde Yüzbaşı John Hawkins ile başladığını belirten Copley, Hawkins'in İspanyol ve Portekizlilerin köle ticaretinden büyük kazançlar sağladığını bildiğini ve bu sebeple Londra'daki bazı varlıklı kişilerin yardımını aldıktan sonra üç gemiyi donatmayı başararak, Afrika kıyılarına ulaştığını ifade etmiştir. Hawkins, ardında gerçek bir yıkım bırakarak eline geçirdiği köleleri, Karayipler'de bir ada olan Hispanyola'da satmıştır. Copley'e göre, Kraliçe I. Elizabeth söylem olarak bu ticaretin karşısında bir tutum sergilemiş olsa da² Hawkins devam eden süreçte köle ticaretine devam etmiştir (Copley, 1836: 113-114).

Kraliçe I. Elizabeth'in ölümünden sonra tahta çıkan Kral James, bugünkü Virginia'da Jamestown adı verilen bir koloninin kurulması için yerleşimcilere 1606'da yetki vermiştir. 1616'da John Rolfe'in o dönemde Kızılderililerin içtiği bir bitki olan tütünü yetiştirmesi ve tütünü Avrupa'ya ihraç etmesi, Virginia için bir dönem noktası olarak kabul edilebilir. Hastalıktan ve Kızılderililerle yapılan savaşlardan dolayı Virginia'daki ölüm oranının son derece yüksek olması geniş tarlalarda çalıştırılacak insanlara ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Toprak sahipleri bu ihtiyacı karşılamak için sözleşmeli hizmetçiler (indentured servants) ve Virginia'ya 1619'da ayak basan siyahi köleleri aynı anda kullanmaya başlamışlardır. Sözleşmeli hizmetçilerin Amerika'ya gidebilmek için sözleşmelerinin içeriğine göre, 10-20 yıl bir efendi için çalışmayı kabul etmiş fakir beyaz erkekler ve kadınlar olduğu dikkate alınmalıdır. Zaman içerisinde toprak sahipleri hem daha ucuz oldukları, hem de birbirine bağlanıp isyan/sorun çıkarma olasılıkları daha düşük olduğu için doğrudan Afrika'dan gelen kölelere yönelmişlerdir (Halpern ve Dal Lago, 2002: 10-11). Böylece Britanya için emek gücünün kölelik üzerine inşa edildiği bir dönem başlamıştır.

I. James'e ilişkin olarak şu husus da belirtilmelidir ki 1618'de Batı Afrika kıyısındaki Gambiya'da bir ticaret karakolu kurmasıyla Britanya aynı zamanda toprak sahiplerinin taleplerini karşılayacak ve kölelerin devamlılığını garanti altına alan bir toprağa sahip olmuştur (Robinson, 1927: 419). I. James'den sonra da özellikle yeni oluşturulan yerleşimlere ve plantasyonlara köle sağlamak, Britanya için önemli bir görev haline gelmiştir. 1680'den 1786'ya kadar tüm Britanya kolonilerine yapılan köle transferinin 2.130.000 olduğu ve 1793'de bütün Avrupalı devletler tarafından yıllık olarak getirilen köle sayısının toplamı 74.000 iken bunun

² Kraliçe I. Elizabeth'in kölelik karşıtı olarak sergilediği tutumun samimi olmadığını düşündüren başka bir örnek bulunmaktadır. Buna göre Kraliçe Britanya'nın yürüttüğü ve İspanya'dan büyük bir servet transferi sağladığı korsanlık faaliyetlerinin de karşısında bir tutum takınmasına rağmen korsan gemilerinin seferlerine bizzat para yatırmış ve bu seferlerden büyük gelirler elde etmiştir. İspanyolların yapılan yağmalara yönelik tepkilerine karşılık olarak Kraliçe'nin korsanlık faaliyetlerinden bilgisi olmadığını ve buna müsaade etmeyeceğini belirtmiş olması (Maurois, 1938, C.I: 331'den aktaran Erkul, 2021: 117) yukarıda kölelik üzerinden ele alınan konuyla paralellik arz etmektedir.

yarısından fazlasının yalnızca Britanya tarafından transfer edildiği dikkate alınır, Britanya'nın köle ticaretine başlamada ilk olmadığı ancak bir kez diğer ulusları örnek alıp köle ticaretine giriştikten sonra tüm enerjisini köle ticaretine vererek (Copley, 1836: 114-115) bu alanda lider aktör haline geldiği ileri sürülebilir.

Britanya'nın bu alandaki lider konumu biraz daha detaylandırılırsa, Britanya adına Afrika'da çok büyük bir etkinliğe sahip olan Afrika Şirketi (African Company), 1680 ve 1700 yılları arasında 140.000 köleyi Atlantik'in diğer yakasına nakletmiştir. Aynı dönemde özel köle tacirlerinin de 160.000 köleyi transfer ettikleri dikkate alındığında Britanya'nın köle ticaretinden aldığı pay daha iyi anlaşılacaktır. Fransızların İspanyol kolonilerine gerçekleştirdiği köle ticareti hakkının 1713 Utrecht Anlaşması ile Britanya'ya geçmesi de Britanya'yı köle ticaretinde farklı bir noktaya taşımıştır. Her ne kadar Britanya için Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan kısa bir süre önce en geniş kapsamına ulaşan köle ticareti savaş sırasında azalma eğilimine girmiş olsa da savaşın sona ermesiyle köle ticaretinin hızlı bir biçimde yeniden canlandığı belirtilmelidir (Ingram, 1895: 148-150).

Kölelik sisteminin “başarılı” bir biçimde işleminin en önemli sonuçlarından biri, genel olarak Avrupalı aktörlerin, özeldense Britanya'nın birçok tarım ürününde tekel hale gelmesidir. Kölelerin büyük bir pay sahibi olduğu bu sonuç, Avrupa'nın küresel ticaretin lideri konumuna gelmesinde etkili olmuştur (Özür, 2015: 248). 18. yüzyılda köle ticareti ve sömürgelerle gerçekleştirilen ticaretin Liverpool ve Bristol'ün gelişmesindeki etkisi (Kearney, 2015: 190) de bu bağlamda unutulmamalıdır. Ataöv, köle ticaretinin beraberinde getirdiği zenginliği ve bu ticaretin Britanya İmparatorluğu için sahip olduğu önemi şu şekilde açıklamıştır:

“...Britanya toplumunda kral-kraliçe ailesinden tüm soylular, büyük toprak sahipleri, ticaretle uğraşanlar ve işçi çalıştıranlara değin, herkes kölecilik kurumundan sonuna dek yararlandı. Britanya sömürgeciliği ve emperyalizmi Afrika'dan zenci köle ticaretine çok şey borçludur”. (Ataöv, 2010: 26).

Toparlamak gerekirse, Portekiz ile başlayan bu yeni köle ticareti tahmini olarak 12 milyon esir insanı Afrika'dan Atlantik'in öbür tarafına taşınmasıyla sonuçlanmıştır. Britanya ise köle ticaretinde önemli bir yere sahip olarak, yaklaşık 3,4 milyon Afrikalıyı bu ticaretin öznesi yapmıştır (Dobson, 2006: 34). Bu yönüyle kölelikten gerçek bir zenginlik sağladığı gibi bu ticaretin neden olduğu korkunç yıkımdan da sonuna kadar sorumludur.

3. Britanya İmparatorluğu'nda Kölelik Karşıtı Hareketler ve Köle Ticaretinin Yasaklanması

Britanya Adaları'nda köleliğin kaldırılmasına ilişkin dini ve ahlaki temeldeki düşünceler, 12. yüzyıla kadar geri gitmektedir. İngilizlerin İrlanda'yı ele geçirmelerinin ardından İrlanda'da toplanan bir ruhbanlar konseyi, İrlanda'nın yaşadığı ağır yenilginin sebebinin halkın günahlarından kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır. Bu günahlar içerisindeyse, özellikle İrlandalıların tüccarlardan ve korsanlardan satın aldıkları İngiliz erkeklerine kötü davranmaları ve onları esaret altında tutmaları yer almaktaydı. Buna karşılık olarak da Tanrı, İrlandalıları İngilizlerle cezalandırmıştı. Bu inançla konsey İrlanda'da esaret altında tutulan tüm İngilizlerin, özgürlüklerinin hemen geri verilmesi gerektiğine dair bir kamu yasası çıkarmıştır (Benezet, 1785: 43). Burada bahsedilen kölelik, önceki bölümde ifade edilen “yeni kölelik” ile ilgili olmamakla beraber, genel anlamda köle karşıtlığının Britanya Adaları'nda özellikle dini ve yine insani bir temelde ortaya çıktığını göstermesi bakımından önemlidir.

Transatlantik köle ticaretine yönelik olarak, Britanya'da bu ticarete karşı birleşik ve pratik eylemde bulunan ilk kişiler, Kuveykırlar (Quakers) adıyla bilinen kişilerdi. Kuveykırlar,

1727'de köle ticaretinin "övgüye değer veya izin verilen bir uygulama olmadığını" ilan etmişlerdir. 1761'de ise daha da ileri giderek köle ticaretiyle ilgisi olan herkesi topluluklarından dışlamışlardır (Ingram, 1895: 155-156). Brown'a göre Britanya'da köleliğin kaldırılmasını savunan ilk aktivistler, uygulanabilir bir reform programından yoksun oldukları için çabalarında başarısız olmuşlardır. Uygulanabilir bir program üzerinden siyasi gündemi belirleme konusunda yaşanan bu başarısızlık, haliyle kölelik karşıtı hareketlerin oluşmasını da engellemiştir. Sonraki süreçte kölelik karşıtları, Amerikan Devrimi sırasında Amerikan vatanseverlerinin İngiliz tiranlığının bir simgesi olarak vurguladıkları köle ticaretinin ortadan kaldırılması gerektiği söylemini³ kullanarak, gündemi belirlemeye ve çabalarına bir anlam kazandırmaya çalışmışlardır. Bu kez de kölelik karşıtları politikalarını ortaya koyarken, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nı kaybeden Britanya İmparatorluğu'nun karşı karşıya kaldığı büyük borç, diplomatik sorunlar ve nüfus/toprak kayıplarının beraberinde getirdiği çok farklı zorlukları dikkate almak durumunda kalmışlardır (Brown, 1999: 306).

Bu saptamaya ilişkin olarak, Britanyalı politikacı Charles James Fox, 1789'da Britanyalıların gerçekleştirdiği köle ticareti üzerine yapılan bir tartışmada, köle ticaretinin kaldırılmasının insanlık ve çıkarlar arasında bir sorun olduğunu belirtmiştir (The Parliamentary History of England, 1816: 100'den aktaran Sheridan, 1958: 249). Buradan çıkarılacak sonuç, köleliğin bir anda ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığıdır. İmparatorluğun içinde bulunduğu siyasi pozisyona ve yaşadığı sorunlara bağlı olarak kölelik üzerinde bir reformu gerçekleştirme için zamana ve uygun konjoktüre ihtiyacı vardı.

Britanya'da köleliğe muhalefet edenlere yönelik olarak şu hususun da belirtilmesi önemlidir ki muhalefet köleliğin kaldırılmasını savunanlar ve kölelik sisteminin reformunu önceleyenler olarak kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Buna göre muhafazakâr Hıristiyanlar köleliğin kaldırılmasını aktif olarak desteklemişlerdir. Rasyonel muhalifler olarak tanımlanabilecek olan kişiler ise genel olarak dini ve siyasi reform kampanyalarına öncelik vermeye devam etmişlerdir. Her ne kadar böyle bir ayırım yapılsa da rasyonel muhalifler de köleliğin kaldırılmasına farklı şekillerde katkıda bulunmuş ve köleliğin sona erdirilmesine yönelik kampanyalarda önemli bir rol oynamışlardır (Page, 2011: 745).

Britanya'da köleliğin yasallığına ilişkin sorunun hukuki temelde ele alınması 1729'a kadar geri gitmektedir. Britanya Adaları'na gelen bir kölenin yasal statüsü üzerinde yaşanan anlaşmazlık bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Öncelikle gelen kölenin efendisi tarafından plantasyona dönmeye zorlanabileceği kararı alınmış olsa da dönemin Başyargıcı olan Holt'un aksi görüş bildirilmesi önemlidir. Zenci Somerset Davası'nda⁴ bu konu son

³ Farklı bir bilgi olarak Thomas Jefferson'un Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin ilk taslağında Afrikalıları köle haline getirenlerin bu insanların kutsal olan yaşama ve özgürlük haklarını çaldıklarını belirtmesindeki amaç köle ticaretini desteklediği gerekçesiyle Britanya Kralı George'u suçlamaktır. Ancak bu durum kendi içinde tutarlı gibi görünse de Amerika'daki köle sahipleri açısından, Kral George'un köle ticaretini desteklediği sebebiyle suçlanmasını anlamsız kılmaktaydı. Kongre'nin Bildirge'nin nihai taslağından bu konuyu çıkardığı dikkate alınmalıdır (Davidson, 2021: 123).

⁴ Massachusetts'de gümrük memuru olarak çalışan Charles Stewart, 1769'da kölesi James Somerset ile sınırlı bir süre için İngiltere'ye gelmiş ve işlerini tamamlamasının ardından Amerika'ya dönmeyi planlamıştır. 1771'de kölesi olan Somerset efendisinin izni olmadan kaçmıştır. Yakalanan Somerset, köle olarak satılmak üzere Jamaika'ya giden bir gemiye bindirilmiştir. Somerset'in kaçırıldığı haberi Britanya'da köle karşıtı kişilere ulaşmış ve bu kişiler keyfi tutuklama yapılamayacağı gerekçesiyle konuyu yargıya taşımışlardır. Konu yargıç olan Lord Mansfield'a gelmesinin ardından çok sayıda duruşma yapılmış ve bunların sonunda kesin bir karar olarak Somerset kazanmıştır (Cotter, 1994: 34-35).

noktaya getirilmiş ve nihayet 22 Haziran 1772'de bir kölenin Britanya Adaları'na ayak basar basmaz özgür olmasına karar verilmiştir (Ingram, 1895: 155). Bu gelişmeler köleliğin kaldırılması anlamına gelmese de hem hukuki temelde bir kazanım olarak, hem de konunun imparatorluğun gündemine gelmesi sebebiyle kıymetli kabul edilebilir.

Yukarıdaki gelişmeye ek olarak, Britanya İmparatorluğu'nun bir parçasında görece erken bir dönemde köleliğin kaldırılmış olduğu da belirtilmelidir. James Oglethorpe'un vali olduğu Georgia Kolonisi'nde 1735'te köleliği yasaklayarak, bu noktada öncü bir rol üstlendiği (Robinson, 1927: 600) ve bu yasağın 1751'e kadar yürürlükte kaldığı, önemli bir bilgi olarak not edilmelidir. Peki, Georgia Kolonisi neden böyle bir yola girmişti? Miller'ın aktardığına göre kölelerin Georgia'daki görece az sayıdaki beyaz nüfusu tehlikeye atacağı, köleliğin köle sahibinde tembelleğe yol açacağı ve kölelerin İspanyol ve Fransızlar için bir çeşit "beşinci kol" olarak kullanılabilceği çekincelerine ek olarak, bir zenci köle için yapılan ilk yatırımın beyaz bir yerleşimcinin Georgia Kolonisi'ne yardım etmesini engelleyeceği düşüncesi belirleyiciydi. Bunun yanında beyaz yerleşimciler askeri açıdan da kölelere karşı tercih edilmiştir. Diğer bir ifadeyle kölelerin koloni için asker olamayacakları düşüncesi de bunda etkili olmuştur (Miller, 1969: 7). Buradan çıkarılabilecek sonuç, bu yasaklamanın rasyonel bir temelde yapıldığı, hümanizmden veya dinden uzak gerekçelere dayandığıdır.

Bilindiği üzere, Britanya'nın Batı Hint Adaları'nda yer alan kolonilerinin ekonomileri, büyük ölçüde köleliğe bağlıydı. Adalar'daki nüfusun altında beşinden daha fazlası köle olmasına rağmen, köleler arasındaki yüksek ölüm oranı nedeniyle Batı Hint Adaları'nda şeker tarlalarındaki üretimi sürdürmek ve artırmak için kıtalar arası yeni kölelerin sürekli olarak tedarik edilmesi gerekmektedir (Drescher, 2009: 118). Durum böyleyken, kölelerin kötü koşullar içinde olmaları onları isyana sürüklemekteydi.

Köle ticaretinin kaldırılmasında görece az referans verilen bir konu olarak Santo Domingo'da (Haiti ve Dominik Cumhuriyeti) 1791'de yaşanan köle isyanı birçok tarihçiye göre, transatlantik köle ticaretinin sona ermesinde çok önemli bir yere sahiptir. Santo Domingo köle sahipleri için tütün, şeker ve kahve üretilmesi sebebiyle karlı bir yer olsa da köleler için korkunç çalışma koşulları ve kısa süren bir ömür anlamına gelmekteydi. Bu kötü koşullar altında siyahi köleler plantasyonlara saldırmışlar ve ekinleri ateşe vermişlerdir. Ayrıca köle sahiplerini öldürmüş veya onları farklı ülkelere sürmeyi başarmışlardır. 1791'de yaşanan bu isyanın ardından koloninin yönetimini ele geçirmek için Fransa, Britanya ve İspanya kuvvetleri Santo Domingo'yu işgal etseler de 13 yıllık savaşın ardından 1804'te Santo Domingo'nun adı Haiti olarak değiştirilmiş ve Haiti Afrika dışında siyahların ilk bağımsız cumhuriyeti olarak Avrupa'da kölelik karşıtı düşünceleri savunanlar üzerinde olumlu bir etki doğurmuştur (House of Lords, 2019: 2). Yine bu isyanın köleliği sona erdirmenin amaçlandığı Barbados, Demerara (Guyanalar) ve Jamaika'daki isyanlara ilham verdiği ileri sürülebilir (Heuman, 2011: 228). Köle isyanlarının Britanya Parlamentosu üzerinde baskı yapmaya çalışan kölelik karşıtları için de büyük bir motivasyon kaynağı olduğu unutulmamalıdır.

Esasında yukarıda değinilen isyanların çıkması Britanya için sürpriz değildi. Şöyle ki kolonilerdeki beyaz nüfusun oranı köle nüfusuna göre çok azdı. Örneğin Jamaika'da her bir beyaza karşılık on köle bulunurken, İngiliz Guyanası'nda ise her bir beyaza karşılık yirmi köle vardı. Durum böyleyken şiddet ve şiddet tehdidi olmaksızın bu köleliği devam ettirmek mümkün değildi. Köleleri isyandan uzaklaştırmak ve disipline etmek için işkence uygulanması hayatın bir parçası haline gelmişti (Ferguson, 2015: 94). Şiddet ve şiddet tehdidinin işlevsiz kaldığı anda çıkan isyanlar, kölelerin "efendilerine" karşı koyabileceklerini açıkça göstermiştir.

Kölelik karşıtları Britanya Parlamentosu'nun kölelikle ilgili aldığı kararları kabul etmeyerek, kamuoyunu alinan kararlara karşı harekete geçirmeyi önemsemişlerdir. Kölelik karşıtlarının hazırladıkları broşürler ve parlamentoda kölelik ile ilgili yaşanan tartışmaları yazılı olarak yeniden bastırarak kamuoyuna sunmalarının yanında, kölelikle ilgili şiirlerin ve betimlemelerin kamuoyuyla paylaşılması görece sonuç vermiştir. Bunun pratikteki sonuçlarından biri, köleler tarafından yetiştirilen şeker yerine Doğu Hindistan şekerinin tüketimini teşvik etmek için başlatılan bir kampanyanın başarıya ulaşmasıdır. Genel olarak bakıldığında tüm bunların sonucunda, köle ticaretinin gerçeklerini bilen ve onu durdurmak isteyen Britanyalıların sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Köle karşıtlarının nihai amacı ise kamuoyunda oluşturdukları bu akımı tamamıyla parlamentoya taşımaktı (Coupland, 1933: 93-94). Yine diğer taraftan köle çalıştırmanın ekonomik anlamda verimsiz olduğuna yönelik düşünceler de kölelik karşıtları tarafından kullanılmıştır. Drescher'e göre ise kölelik sisteminin tarihi performansının zirvesinde olduğu bir noktada kölelik karşıtı kişilerin kullandığı köle emeğinin ekonomik verimsizliğine dayanan düşünceleri sorunlu (Drescher, 2009: 458) bir görüntü vermekteydi.

Elde edilen başarılarla rağmen kölelik karşıtı hareketler, 18. yüzyılın sonlarına doğru fikirlerini ve bu konuda alınacak önlemleri parlamentoya kabul ettirmek isteseler de başarılı olamamışlardır. Nihayet 19. yüzyılın başında o dönemde köle ticaretini ortadan kaldırma hareketinin lideri olan William Wilberforce'un girişimiyle 1807'de önemli bir yasayı parlamento kabul ettirmiştir. Kölelik sisteminin tamamen ortadan kaldırılmasının ilk adımı olarak görülen 1807 Köle Ticareti Yasası, zencilerin Afrika'da yakalanmalarını, Atlantik Okyanusu'nda taşınmalarını ve toprak sahiplerine satılmalarını yasaklamaktaydı. (Brett, 1960: 104-105). 1807 tarihli yasanın metninde 1 Mayıs 1807'den itibaren köle ticaretinin kaldırılacağı, köle ticareti yapılması veya köle satın almanın cezasının köle başına 100 Pound olacağı, yasanın 1 Mayıs 1807'de veya bu tarihten önce Büyük Britanya'dan ayrılan ve 1 Mart 1808'den önce Batı Hint Adaları'na ulaşan gemilerdeki kölelerin ticaretini etkilemeyeceği belirtilmekteydi⁵ (Act for the Abolition of the Slave Trade, 1807).

1807 yasası sonrasında köle ticaretine devam etmek isteyen Britanyalı köle tüccarları, kaptanlar ve denizciler, kaynaklarını ve tecrübelerini Portekizli ve özellikle İspanyol köle tüccarlarına aktararak, yasadan muafiyet sağlamaya çalışmışlardır. Bu sebeple Britanya Parlamentosu 14 Mayıs 1811'de Köle Ticareti Suç Yasası'nı (Slave Trade Felony Act) kabul etmiş ve böylece köle ticareti yasağının daha esaslı bir şekilde uygulanmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu kapsamda Britanya Kraliyet Donanması, 1811'de Britanyalılara ait olan ve yine görece Britanyalı mürettebata sahip olmakla birlikte İspanya bayrağı taşıyan gemilere karşı açık denizde mücadele vermiştir. Bu mücadelenin pratikteki sonuçlarından biri, köle ticaretine karşı açıkça mücadele veren bir Britanya'nın varlığının kölelik karşıtlarının artan gücünü görünür kılmış olmasıdır (Ferrer, 2014: 276-277). Ayrıca şu da ifade edilmelidir ki 1811 Köle Ticareti Suç Yasası köle ticareti yapanlara hapis ve üç ila beş yıl arasında ağır çalışma veya 14 yıl taşımacılık yapamama cezalarının verilmesini mümkün kılarak, köle ticaretini yasanın isminde yer alan "felony- ağır bir suç" haline getirmesi bakımından da önemlidir (McKibbin, Connors, Harnes, 2021: 119).

⁵ Yasa metnine atıfla belirtildiği üzere, 1807 yasasına göre 1 Mayıs 1807'den sonra hiçbir geminin Britanya egemenliği içindeki herhangi bir limandan köle ticareti için ayrılmamasını ve 1 Mart 1808'den sonra Britanya'nın kolonilerine hiçbir kölenin indirilmemesini yasalaştırmıştır (Clarkson, 1808: 576).

4. Köleliğin Kaldırılmasına giden Süreç ve 1833 Köleliğin Kaldırılması Yasası

1807’de köle ticaretini yasaklamış olan Britanya, transatlantik köle ticaretinin devam ettirilmesinin önüne geçmeye çalışmaktaydı. Bunu yapmak için yalnızca kendi tebaası veya toprakları üzerinde bir kararlılık göstermesi anlamsız olacağı için imparatorluğun köle ticaretinde önde gelen diğer aktörlere baskı yapması ve onlarla masaya oturması bir gerekliliktir. Ferguson’un da belirttiği üzere bu gereklilikte, hükümet üzerindeki kamuoyu baskısının yeri hafife alınamaz. Kölelik karşıtları 1807’de elde ettikleri zafer sonrasında köleliğin de ortadan kaldırılması için uyguladıkları baskıyı sürdürmüşlerdir. 1814’te köleliğin kaldırılması için 750 bin kişinin köleliğin kaldırılmasına yönelik dilekçelere imza verdiği dikkate alınırsa, hükümetin böylesine yoğun bir talebi görmezden gelmesi mümkün olmamıştır (Ferguson, 2015: 127).

Britanya’nın köle ticaretinin kaldırılmasına yönelik çabalarında, 19. yüzyılın hemen başında köle ticaretinde önemli bir aktör olan Fransa ile olan ilişkilerinin anlaşılması önemlidir. Napolyon Savaşları’nın devam ettiği dönemde köle ticaretinin kaldırılması konusunun Avrupa’nın gündeminden düşmesi normal karşılanabilir. Napolyon’un tahttan çekilmesi sonrasında Britanya ve Fransa arasında başlayan görüşmelerde, köleliğin kaldırılması öncelikli konulardan biri olmasa da tartışılan konular arasında yer almıştır. Bu bağlamda Britanya, Fransa’nın bu ticareti kaldırmasını açıkça istemiştir. Fransız müzakerecilerin bir kısmı köle ticaretinin eninde sonunda ortadan kalkması gerektiğini fark etseler de Fransa’da köle ticaretinin kaldırılmasına karşı gerçek bir muhalefet olduğu için ülkedeki farklı görüşlerin uyumlaştırılması görece zor olmuştur (Kielstra, 2000: 22-23). Yaşanan zorluklara rağmen 30 Mayıs 1814’te imzalanan Paris Barış Antlaşması’nın ekleri incelendiğinde, Fransa köle ticareti ile mücadelesinde Britanya’ya koşulsuz destek vereceğini beyan etmiş ve köle ticaretinin evrensel olarak Fransız Hükümeti için kesin olarak sona erdirileceği taahhüdünde bulunulmuştur (Kelly, 1820: 769).

Britanya, köle ticaretinin kaldırılması hususunda benzer bir çabayı İspanya’ya karşı da gösterilmiştir. Bu çabanın sonucunda Britanya ve İspanya arasında tebaalarının yasa dışı köle ticaretine karışmasını önlemeye yönelik bir antlaşma, 23 Eylül 1817’de Madrid’de imzalanmıştır. Antlaşmanın 1. maddesinde 30 Mayıs 1820’de İspanya’nın tüm egemenlik alanlarında köle ticaretinin kaldırılarak, bu tarih ve sonrasında köle ticaretinin, İspanya’nın hiçbir tebaası için yasal olmayacağı taahhüt edilmiştir (The Treaty With Spain, 1818). Britanya ile yapmış olduğu anlaşmaya rağmen köle ticaretini sürdürme yönünde bir irade ortaya koyan İspanya’nın bu ticaretten hemen vazgeçmemiş olduğu da belirtilmelidir. İspanya’nın yanında Portekiz de Britanya’yı bu noktada en çok zorlayan aktörlerden birisi olmuştur.

Bu nedenle İspanya ve Portekiz’in köle ticaretlerine son vermeleri için baskı yapmak, Britanya’nın izlediği dış politikanın bir ilkesi olarak uzun yıllar sürdürülmüştür. (Klein, 1986: 247). Portekiz’in köle ticaretinin kaldırılması noktasında Britanya’ya karşı gösterdiği kararlılığın anlaşılabilmesi için 1839’da dönemin Britanya Dışişleri Bakanı olan Lord Palmerston’un adıyla anılan yasanın, Britanya Parlamentosu tarafından kabul edilmesine değinmek elzemdir. Bu yasa Britanya gemilerine, denizlerde köle ticaretiyle meşgul olan veya köle ticareti yaptığından şüphelenilen Portekiz bayrağı altında seyreden bütün gemileri ele geçirme iznini vermekteydi (Sá da Bandeira, 1840: 3). 8 Ağustos 1839’da Parlamento’da yaptığı konuşmasının Hansard⁶ kayıtları incelendiğinde, Lord Palmerston’un neden Portekiz’e karşı böyle bir yasa çıkarılmasını istediği anlaşılacaktır.

“...Çünkü köle ticaretini bastırıp ortadan kaldırmak yerine teşvik ediyor. Portekiz’in memurları sadece buna göz yummakla kalmıyorlar; aslında yetkililer de buna katılıyorlar, onu teşvik ediyorlar, onunla geliştireyorlar, onunla servet kazanıyorlar,

⁶ Britanya Parlamento’sunda yapılan tüm tartışmalarının transkriptlere verilen isimdir.

kendilerini zenginleştiriyorlar, Lizbon'daki Hükümeti kontrol eden ve geçersiz kılan nüfuz toplulukları oluşturuyorlar. Köle ticaretinin sağladığı servet sayesinde, Lizbon'da şu anda o ülkenin Hükümetini geçersiz kılan ve yönlendiren siyasi nitelikte bir nüfuz elde edilmiştir. Köle ticareti yapan bu grup tarafından Portekiz Hükümeti'nin önerdiğimiz anlaşmalara katılması engellendi. Portekiz'in köle ticaretini ortadan kaldırmak bir yana, dünyadaki tüm köle ticareti bayraklarının yerine kendi köle ticareti bayrağını koyduğunu söylüyorum. Hollanda bayrağı, Fransa bayrağı ve İspanya bayrağını o ticaretten dışlamayı başardıkça, Portekiz bayrağının daha önce bu ülkelerin bayrakları altında yürütülen ticarete de koruma sağladığını görüyoruz...” (UK Parliament, 1839).

Palmerston'un neden böyle bir konuşma yaptığı, 1815 ve 1817 yılları arasında Britanya'nın Portekiz ile yaptığı anlaşmalar incelendiğinde daha net görülecektir. 22 Ocak 1815'te Viyana'da imzalanan anlaşmanın 1. maddesinde bu antlaşmanın onaylanmasından ve yayımlanmasından sonra, Portekiz Kraliyeti'nin tebaalarından hiçbirinin Portekiz'in herhangi bir yerinde köle satın alması veya köle ticareti yapmasının yasal olmayacağı belirtilmiştir. Portekiz bu anlaşmayla her ne kadar köle ticaretini yasaklamamış olsa da bu yönde bir irade ortaya koymuştur. Anlaşmanın 5. maddesinde tarafların “*köle ticaretinin evrensel olarak durdurulacağı ve Portekiz'in tüm egemenlik alanlarında yasaklanacağı süreyi kendilerine saklı tutar ve ayrı bir antlaşma ile belirlemeye çalışırlar*” ibaresi yer almaktadır (The Guidance, 1844: 282-284). 1815 Antlaşması'na ait bir ek sözleşme olan ve 28 Temmuz 1817'de Londra'da imzalanan diğer antlaşmada ise Portekiz'in hangi koşullarda ve hangi bölgelerde köle ticareti yapabileceği detaylandırılmış ve bunların dışındaki köle ticareti hukuksuz sayılmıştır. Köle ticareti yapan Portekiz gemilerine karşı uygulanacak yaptırımdan uğranacak zarar sebebiyle ödenecek tazminata kadar detaylar içeren bu antlaşma (The Guidance, 1844: 285-289), Portekiz'in köle ticaretini sınırlandırması ve bunu bazı koşullara bağlaması yönünden önemli olmakla birlikte, yukarıda da belirtildiği gibi gerçek anlamda uygulanamamıştır.

Portekiz'in yanında eski bir Portekiz sömürgesi olan Brezilya'ya da bu bağlamda kısaca yer vermek gereklidir. Brezilya'da köle ticaretinin durdurulmasına yönelik kayda değer bir gelişme olarak Lord Aberdeen'in adıyla anılan ve 1845'te kabul edilen Aberdeen Yasası Yüksek Deniz Kuvvetleri Mahkemesi ve Amirallik Mahkemeleri'ne köle ticaretiyle uğraşan tüm Brezilya gemilerini arama, bu gemilere el koyma ve bunun da ötesinde köle tacirlerini yargılama yetkisi vermektedir (Corwin, 2014: 90). Brezilya, Britanya için önemliydi çünkü köle ticaretinin Brezilya “ayağının” sonlandırılması Portekiz'e karşı gerçek bir başarı sağlanmanın ön şartlarından biriydi.

Nihai olarak Britanya Hükümeti, transatlantik köle ticaretinin bastırılmasının ancak büyük bir deniz gücüne sahip olan ABD'nin iş birliğiyle mümkün olabileceğini erken bir dönemde fark etmiş olsa da ABD'nin tutumu sebebiyle iş birliği yapmak kolay olmamıştır. ABD'nin Afrika'daki köle ticaretinin engellenmesine yardımcı olmak için Britanya'dan gelen teklifleri kabul etmemesindeki temel nedenlerden biri, 19. yüzyılla birlikte köleliğin yükseldiği ABD'nin güney eyaletlerini endişeye sevk edebileceğinden duyulan çekinceydi. Tarafların köle ticaretinin engellenmesi için anlaşabilmesi ancak Amerikan İç Savaşı'nın başlamasının ardından 1862 yılında yapılan bir anlaşmayla mümkün olmuştur (Nelson, 1942: 203-209).

Şunu ifade etmek önemlidir ki Britanya'nın köle ticaretine karşı uyguladığı "ablukayı" sürdürmesi ve bunu güçlendirmesi köle ticaretinin köle satıcıları için kârsız hale gelmesinde etkili olmuştur (Wilson, 1950: 526). Bunu sağlayan elbette Britanya'nın denizlerdeki üstünlüğüydü. Kennedy'nin belirttiği üzere, 18. yüzyılda dünyanın en büyük donanmasına sahip olan Britanya, 1805 Trafalgar Muharebesi sonrasında da uzun bir süre denizler üzerindeki

rakipsiz konumunu korumuş ve büyük bir meydan okumayla karşılaşmamıştır. 1815 Waterloo Savaşı sonrasında ise Britanya donanması sayıca azalmış olsa da fiili savaş gücü olarak kendinden sonraki üç veya dört donanmanın toplamı kadar bir güce sahip olmayı sürdürmüştür (Kennedy, 2015: 197-198). Bu bağlamda Britanya'nın köle ticareti temelinde diğer aktörlerle ilişkilerine yönelik olarak yapılabilecek çıkarımlardan biri; Britanya'nın sahip olduğu gücü kullanarak, zaman zaman diğer aktörlerin egemenlik yetkilerini zorladığı ve hatta bunları yok saydığı gerçeğidir. Diğer bir ifadeyle, Britanya köle ticareti üzerinden kendisine “dünya polisi” görevini atfetmiştir.

Morgan'ın belirttiği üzere, transatlantik ticaret ve kölelik 1660 ile 1800 yılları arasında ve özellikle de 1750'den sonra Britanya'nın ekonomik gelişimi açısından önemlidir (Morgan, 2000: 98). Bu sebeple Britanya İmparatorluğu'nda kölelik sisteminden vazgeçilmesinin kolay olmaması farklı açılardan anlaşılabilir bir durumdur.

Britanya köle ticaretinin yasaklanması konusunu diğer aktörlere kabul ettirmeye çalışırken, kolonilerindeki mevcut kölelerin yaşam koşulları kötüleşmekteydi. Napolyon Savaşları'ndan sonra 1815 ile 1834 arasında şeker kamışının fiyatı düşmüş ve bu düşüş ekicilerin üretimlerini artırarak karlarını korumaya çalışmasına neden olmuştur. Bunun bir sonucu olarak kölelerin sömürsü artmış ve yaşam kaliteleri daha da kötüleşmiştir (Blackburn, 1988: 421, 428'den aktaran van der Linden, 2010: 284).

Hal böyleyken o dönemde Clarkson'un 1823'te yayınlanan kitabında belirttiği düşünceleri bir çözüm olarak görülmüştür. Clarkson kitabında, Britanya İmparatorluğu'nda köleliğin kaldırılmasının hem insani, hem de imparatorluk çıkarlarına nasıl hizmet edeceğini açıklamaya çalışmıştır. Clarkson'a göre köle ticaretinin yasaklanmasıyla köle sahiplerinin Afrika'dan ya da dünyada başka bir yerden köle getiremeyeceklerini bilmeleri durumunda, sahip oldukları kölelere daha iyi bakmaya mecbur kalacaklardı.⁷ Yerel yasama meclisleri de kölelere yönelik muameleye ilişkin yasalarını iyileştirmeyi kendi çıkarları için gerekli görecektir. Köle sahiplerinin başlattığı iyi muamelenin bir sonucu olarak daha istekli, daha becerikli ve değerli emekçiler ortaya çıkacaktı. Bu yeni sistemin faydalarını gören köle sahipleri ve yasa yapıcılar, kölelerin durumunu kademe kademe iyileştirerek onlara ayrıcalıklar tanıyacak ve nihai olarak özgürleştirilmelerinin önünü açacaklardı (Clarkson, 1823: 1). Burada ifade edilen iyileştirmenin kolay olmayacağını anlaşılmaması için dönemin Dışişleri Bakanı Canning'in plantasyonlarda kırbağın yasaklanmasına ilişkin yayınladığı genelge sonrasında toprak sahiplerinin protestolar başlatmaları (Brett, 1960: 105) önemlidir.

1823'te Britanya Hükümeti Batı Hint Adaları'ndaki köleliğin üzerine reform yapma ve köleleri nihai özgürlüğe hazırlama yönünde bir çaba ortaya koymuştur. Kölelerin durumunun iyileştirilmesini de kapsayan bu çabadan sonuç alınamaması üzerine, on yıl sonra reform bir kenara bırakılarak, köleliğin kaldırılmasına karar verilmiştir. Bu kararda Sömürge Ofisi'nin (Colonial Office) kölelik sisteminin iyileştirilemeyeceği ve yalnızca kaldırılacağı görüşünü benimsemesi de etkili olmuştur (Reckord, 1971: 723). Şu husus da belirtilmelidir ki Britanya Parlamentosu'nun kölelik sisteminin reforme edilmesinin mümkün olmadığını kabul etmesinde bir diğer önemli husus, sömürge valilerinin reform kararlarını uygulama noktasındaki etkisizliklerinin açıkça görülmüş olmasıyla ilişkilidir (Reckord, 1971:725). 1826 yılında yayınlanan bir kitapta kölelik karşıtı yasaların uygulanmasında yöneticilerin karşılaştığı

⁷ Köleler zaten kıyıya götürülürken ve deniz yolculuğunda korkunç şartlar altında ölmekteydiler. Buna ek olarak çalışma koşullarının kötülüğü sebebiyle de çok sayıda köle hayatını kaybetmiştir. Hayatını kaybeden kölelerin yerine düzenli olarak yeni kölelerin getirilmesi üretimin sürmesi için önem arz etmekteydi. Nihai olarak erkek köle sayısının oransal olarak fazla olması köle nüfusunun artmasının önündeki engellerden olduğu için yeni kölelerin edinilmesi gerekli görülmüştür (Ingram, 1895: 151-153).

zorluklar, Mauritius örneği üzerinden net bir biçimde ortaya koyulmuştur. Mauritius'da yasayı uygulatacak olan valinin etrafı köle sahibi olan memurlar, yargıçlar ve jürilerle çevrili olduğu için yasak olmasına rağmen yeni köleleri getiren köle sahipleri suçlarını gizleyebilmekteydiler (The Slave Colonies of Great Britain, 1826: 68). Bu örnekte de görüleceği üzere hem köle sisteminin beraberinde getirdiği yönetsel çürümüşlük, hem de coğrafi olarak kolonilerin Londra'ya olan uzaklığı çıkarılan yasaların uygulanmasını güçleştirmiştir.

Craton'un belirttiği üzere plantokrasi ıslah edilemezdi ve tüm kölelik sistemi o kadar zararlıydı ki tek çözüm yasalarla teminat altına alınmış bir özgürleştirmeydi (Craton, 1974: 266). Kölelik sisteminin ıslah edilmesinde yaşanan başarısızlığın açıkça görülmesiyle Lord Stanley köleliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik bakanlık planını 14 Mayıs 1833'te Avam Kamarası'na sunmuştur. Bu plan kölenin daha iyi koşullarda ve sınırlı bir süre için efendisinin/sahibinin yanında çıraklık yaparak tam özgürlüğe hazırlanmasını amaçlamaktaydı (Grimshaw, 1847: 327).

Görüleceği üzere 1833 Köleliğin Kaldırılması Yasası, kölelerin özgürleştirilmelerini de kapsadığı için büyük bir öneme sahipti. Yasaya göre altı yaşın altındaki tüm köle çocuklar ve bu yasa yürürlüğe girdikten sonra doğan tüm çocuklar özgür olacaktı. Bunun yanında 1 Ağustos 1834'te Britanya'nın dominyonlarında köleliğe son verileceği ve kölelerin bir geçiş aşamasının ardından özgürlüklerine kavuşmaları öngörülmüştür. Buna göre köleler yedi yıllık bir sürede efendilerine çalışma günlerinde uzun saatler boyunca hizmet etmeye devam edeceklerdi, günün geriye kalan dörtte birinde ise özgür olacaktı. Bu bir çeşit özgürlüğün "çıraklığı" olarak öngörülmüştü. Son olarak Britanya Hazinesi'nin 20 milyon Pound'u kölelerin özgürleştirilmesi karşılığında köle sahiplerine tazminat olarak vermesi kararlaştırılmıştır (Brett, 1960: 106-107). Yasaya ilişkin olarak şu husus belirtilmelidir, monarşi köleliğin kaldırılmasına ilişkin çıkan bu yasaya karşıydı. 1830 ve 1837 yılları arasında Kral olan IV. William Köleliğin Kaldırılması Yasası'na açıkça muhalefet ettiği (Ingersoll, 1856: 18) dikkate alınırsa bu husus daha iyi anlaşılabilir.

Yasayla ilgili detaylandırılması gereken bir diğer husus ise "çıraklık" statüsüdür. Kölelik ve özgürlük arasında bir orta yol olan "çıraklık" fazlasıyla sorunluydu. Kölelerin "çıraklık" döneminde emekleri halen efendilerinin emrindeydi, köleler yargılanmadan sulh hâkiminin emriyle hapis ve işkencenin de dâhil olduğu en ağır cezaları alabiliyorlardı. Toplum kölelere gerçek bir nefret beslediği gibi yargıçlar ve yasama mensupları da onlara karşı nefret suçunu sürdürüyorlardı. Diğer taraftan çıraklık adı altındaki bu dönemde türlü zorluklara katlanmaya mecbur bırakılan kölelerin sosyal anlamda gelişmelerine yönelik çalışmaların yapılması öngörülmesine rağmen bunun da gerçekleşmediği not edilmelidir (Anti-Slavery Crisis, 1838: 28-29). Çıraklığı "kademelicilik" olarak değerlendiren muhafazakâr veya ılımlı kölelik karşıtlarının da yasadaki bu maddeyi destekledikleri belirtilmelidir. Bu düşüncede olanlar genel olarak siyahların özgür bir hayatı yaşamakla baş edebilmeleri için çıraklığı gerekli görmekteydi (Malkani, 2018: 11).

Scanlan'a göre Britanya Parlamentosu'nun köleliği kaldırmasıyla eski kölelerin 1 Ağustos 1834'te aldıkları özgürlük, kölelere istedikleri özerklik ve onuru sağlamamıştır. O'na göre köleliğin kaldırılması kararı eski kölelerin sömürülmesinin gizlenmesine ve bu sömürü düzeninin uzatılmasını sağlayan gelişmelerden biri olarak değerlendirilmektedir. Çünkü köleliğin kaldırılmasından sonra eski kölelerin toprağa erişimleri engellenmiş ve düşük ücretle çalışmaları beklenmiştir (Scanlan, 2021). Bu konuya aşağıdaki başlıkta ayrıca yer verilecektir.

Tazminat konusuna gelindiğinde ise köle sahiplerine özgürleştirme sebebiyle ödenecek 20 milyon Pound'un o dönem için gerçekten de büyük bir meblağ olduğunun altı çizilmelidir. Birleşik Krallık Hazine Bakanlığı Bilgi Hakları Birimi'nin de doğruladığı üzere 1833 tarihli Köleliğin Kaldırılması Yasası'nı finanse etmek için kullanılan 20 milyon Pound aynı yıl

hükümetin yaptığı toplam harcamanın yaklaşık % 40'ına eşdeğeri (HM Treasury, 2018). Bu veriler üzerinden İmparatorluğun ciddi bir mali yük altına girdiği görülecektir. Burada ilginç olan ise köle sahiplerine tazminat teklif edildiğinde, binlerce Britanyalının köle sahibi olduklarını iddia etmeye başlamasının ardından, köle sahipliğinin aralarında Britanyalı seçkinlerin de yer aldığı gruplar arasında ne kadar yaygın olduğunun ortaya çıkmasıdır (Draper, 2007: 78). Her ne kadar o dönemde Britanya İmparatorluğu görece büyük kabul edilebilecek bir tazminat ödemiş olsa da İmparatorluk ve köleler arasındaki “hesap” kapanmamıştır. Manjapra'nın ifade ettiği gibi köleliğin kaldırılmasının ardından Britanya'nın belirlediği yüksek bedelli tazminatın tamamı köle sahiplerine ödenmiştir. Diğer taraftan Britanya köleleştirdikleri kişilere bir tazminat vermemiştir (Manjapra, 2018). Bu açıdan bakınca bahsi geçen “hesap” gerçekten de kapanmamıştır. Bugün köle ticaretinden etkilenen ulusların bu ticaretle ilgisi olan ülkelerden istedikleri haklı tazminat talepleri artarak devam etmektedir.

Genel bir değerlendirmede, kölelik ve köle ticaretinin insanların avcı-toplayıcılıktan tarımsal üretime geçtiği andan itibaren çok sayıda toplumda temel bir kurum haline geldiği dikkate alınır, köle ticaretinin hem Atlantik, hem de Hint Okyanusu ayağının hızlı bir biçimde baskılandığı ve sona erdirildiği ileri sürülebilir (Eltis, 2009: 731). Köle ticaretine yönelik görece olarak kısa süren bu çaba da Britanya'nın ortaya koyduğu iradenin belirleyici olduğu da kabul edilmelidir.

5. 1833 Köleliğin Kaldırılması Yasası Köleliği Gerçek Anlamda Sonlandırdı mı?

1833 Köleliğin Kaldırılması Yasası, köleliği gerçek anlamda sonlandırdı mı? Sorusuna, sömürge karşıtı görüşleriyle bilinen Frantz Fanon'un şu ifadeleriyle bir başlangıç noktası oluşturulması mümkündür:

“Zenci tarihinin tarih öncesinden bu yana köleliğin kiraç toprağına ekili olarak yeni zamanlara ulaşan zenci, nihayet efendisi tarafından o topraktan sökülüp azat edilmiş bulunuyor. Tabii özgürlük için hiçbir kavga vermeden. Şimdi efendilerinin oturduğu posta mı kurulacak kölelikten kurtulan zenci? Yılda bir kere salonda dans etmesine izin verilen uşaklar gibi, tutunacak şeyler arıyor kendine, öyle mi? Hayır, kölelikten kurtulmakla efendi olunmaz. Kölelerin olmadığı yerde efendi de yoktur çünkü. Ama zenci, belki de çektiği acılara bir kefarete olarak, efendisinin tavırlarını takınmasına izin verilen bir köle durumunda hala. Beyaz adamsa, kölesinin kendi masasında yemek yemesine izin veren efendi durumunda. Nüfuzlu bir beyaz efendi günün birinde adamlarına, “Zencilere iyi davranın” komutunu veriyor, hepsi bundan ibaret.” (Fanon: 1996: 204).

Yasanın kabulünde karşılaşılan zorlukların en önemlilerinden biri, eski kölelerin özgürlüklerine kavuştuktan sonra hangi statüye sahip olacaklarına ilişkindi. Brown'a göre köleliğin kaldırılması genel olarak iki ihtimali beraberinde getirmiştir: Bunlardan ilki azat edilmelerinin ardından kölelerin kolonyal toplumlara dâhil edilmesi fikriydi. Diğer ise yüzbinlerce azat edilmiş kölenin Britanya İmparatorluğu'nun sınırlarının dışına taşınması düşüncesi idi. Bu açıdan bakınca köleliğe karşı meydan okumak fazlasıyla zor bir görevdi (Brown, 1999: 275-276). Bu belirsizliğe ek olarak yukarıda da ele alınan çıraklık statüsü zaten sorunlu idi. Köle sahipleri açısından bir insana özgür denilmesinden ve günün dörtte birini özgür geçirmesinden sonra onlara köle olarak davranmak anlamsızlaşıyordu. Bu sebeple çıraklık için öngörülen yedi yıllık süre dolmadan kölelerin özgürlüklerini kazanmış olduklarının altı çizilmelidir. Yasanın sorunlu olan bir diğer yönü de köle sahiplerinin kendilerine ödenecek olan tazminatı yetersiz bulmalarıydı (Brett, 1960: 107). Yaşanan tüm bu sorunlar, 1833 Yasası'nın sağlayacağı özgürleşme üzerindeki kuşkuları arttırmıştır. Devam eden süreç içerisinde Britanya'nın tutumu veya yönetsel zafiyeti özgürlüğüne kavuşan kölelerin eşit şartlar altında toplumun bir parçası olmalarının önüne geçmiştir.

Moohr, kölelerin özgürleştirilmesinin Britanya Guyanası üzerine yaptığı ekonomik etkiyi ele aldığı makalesinde bu durumu açıkça belirtmiştir. Köleliğin kaldırılmasından sonra mevcut plantasyon arazilerinin dışındaki arazilerin kullanıma açılmadığını ve bunun eski köleleri topraksız tutmaya yönelik bir çaba olduğunu ortaya koyan Moohr'a göre bu çaba tamamen başarıya ulaşmasa da eski kölelerin ekonomik girişimlerini kısıtlamıştır.⁸ 19. yüzyılın sonlarında Britanya Guyanası'nda nihayet bu toprakların tasarrufuna ilişkin kısıtlamaların çoğu kaldırılmış ve çok sayıda kişi farklı mesleklerde çalışma fırsatı yakalamıştır. Elbette kölelerin özgürleşmesi sonrasında siyasi güç yeni azat edilmiş köleler lehine ılımlı bir yeniden toprak dağıtımını sağlamış olsaydı, köleliğin kaldırılmasından sonra yaşanan ekonomik değişimin doğası şüphesiz farklı olacaktı (Moohr, 1972: 606). Diğer bir ifadeyle, eski kölelerin kendi topraklarına sahip olmalarının önüne geçilmeye çalışılmış ve böylece eski plantasyon sistemi kölelik yerine ucuz işgücü üzerinden devam ettirilmek istenmiştir. Bu noktada belirleyici olan Britanya, tutumunu sürecin geciktirilmesinden yana kullanmış ve gerçek bir özgürleşmeyi sağlama noktasında başarısız olmuştur.

Britanya'nın 1833 Yasası'nın uygulanması noktasında sorunlu bir tutuma sahip olduğunu Malkani de ortaya koymuştur. Malkani'nin siyahların ölüm cezasına çarptırılma, yargısız infazlara maruz kalma ve linç edilme riskinin köleliğin kaldırılmasından sonraki yıllarda daha fazla olduğunu (Malkani, 2018: 35) belirtmesi bunun önemli göstergelerinden biridir. Diğer taraftan köle ticareti ve kölelik, Britanya için sona ermiş olsa da imparatorluk dolaylı olarak kölelik sisteminden yararlanmaya devam etmiştir. Bales'e göre 1850'lerde, Britanyalı girişimciler hızla gelişen pamuk endüstrisini Amerika'daki kölelerin ürettiği pamuğuna dayanarak yönetmişlerdir. Onları köle emeğiyle üretilen pamuğa iten sebeplerin ilki hem işlerinin, hem de köleliğin Amerika'da yasal olmasıydı.⁹ İkincisi, yabancı bir ülkede kural koyma veya polis gibi davranma sorumluluklarının olmamasıydı. Üçüncüsü ise eğer daha ucuz olan köle pamuğunu kullanmazlarsa, rakiplerinin bu pamuğu kullanacağı ve kendilerinin de bunun sonunda işsiz kalacaklarını düşünmeleri idi (Bales, 2007: 189). Pamuk endüstrisine ilişkin olarak şu husus da ifade edilmelidir, Britanya'nın köle emeğiyle üretilen pamuktan vazgeçememesi sanayi devrimiyle ilişkiliydi.

Bu konu tafsilatıyla incelendiğinde, sanayi devriminin beraberinde getirdiği verim artışı, özellikle tekstil alanında kendini göstermiştir. Bunun pratikteki anlamı pamuk özelinde daha çok hammaddeye ihtiyaç duyulması olmuştur (Kennedy, 2015: 188). Britanya ekonomisinin kölelere özgürlüklerinin verilmesinden sonra eskisinden daha fazla köleliğe bağımlı hale geldiğini belirten Hall'a göre kölelerin özgürleştirilmelerinden sonra Britanya sermayesi pamuğa yönelip, ABD'nin güneyinde köleliğin genişlemesini teşvik etmiştir. Bunun yanında Britanya Hindistan'daki çay tarlalarında ve Karayipler'de şeker üretimi için sözleşmeli olarak ifade edilebilecek emeğin yaygın kullanımını da desteklemeye devam etmiştir (Hall, 2020). Böylelikle kölelikten kâr elde etmeye devam etmeyi tercih eden Britanya, hem kölelerin yetiştirdiği Amerikan pamuğunun neredeyse tamamını satın almış, hem de Küba ve Brezilya'da üretilen şekere kendi pazarlarını açmıştır. Ama bunların da ötesinde Britanya 19. yüzyılın ikinci yarısında kendi iradesini Afrika devletlerine dayatmak ve kıtadaki doğal kaynakların yağmalanmasını haklı çıkarmak için kölelik karşıtı tutumunu kullanmıştır. Böylece Afrika'daki bölgesel imparatorluğunu da genişletmiştir (Scanlan, 2021).

⁸ Hagadorn, Amerikan kölelerinin yoksulluk temelinde durumunun görece olarak İngiliz emekçininkinden üstün olduğunu iddia etmiştir (Hagadorn, 1851: 30).

⁹ 1807'de Britanya'nın köle ticaretini yasaklamasıyla birlikte Jamaika ve Barbados gibi Britanya'nın Karayipler'deki sömürgelerindeki köle popülasyonları yaşlanma ve küçülme eğilimine girerken, ABD'nin güneyinde durum bunun tam tersiydi. Kölelik üzerinde yaşanan anlaşmazlığın ABD'de bir iç savaşa sebebiyet verdiği ve köleliğin 1863'te kaldırılmasına kadar büyük bir sorun olarak kaldığı dikkate alınmalıdır (Engerman, 2007: 1-3'den aktaran Roberts, 2013 287).

Kölelik kademeli bir biçimde ortadan kalkarken, Avrupa sömürge imparatorluklarının Afrika'da genişlemelerine paralel olarak köleliğin Afrika'da sona ermediği ve sömürgeci ülkelerin yönetimleri altında yirminci yüzyıla kadar devam ettiği dikkate alınmalıdır (Lovejoy, 2011: 47). Bu bağlamda transatlantik köle ticaretinin sona ermesinin Afrika'nın sömürülmesiyle olan doğrudan bağlantısı köleliğin kaldırılmasının en önemli sonuçlarından birisi olarak dikkate alınmalıdır. Transatlantik köle ticareti Britanya'nın da ortaya koyduğu çabayla sona erdiğinde, çok sayıda Avrupalı aktör sahip oldukları zenginliği korumanın ve arttırmanın bir yolu olarak Afrika'da yeni topraklar elde etmeleri gerektiğine inanmıştır. Avrupalı aktörlerin Afrika'yı sömürgeleştirme yarışına girmeleri bunun bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Literatürde "Afrika talanı" olarak ifade edilen bu rekabet yeni bir sömürü düzeninin de ortaya çıkması anlamına gelmiştir.

Cape Kolonisi'nin 1815 Viyana Kongresi'nde kendi egemenliğine geçmesiyle Britanya, sömürge topraklarını Afrika Kıtası'nın kuzeyine doğru genişletmeye başlamıştır (Güneş, 2015: 481). Öncelikle Güney Afrika'daki topraklarını büyüten Britanya 1882'de Mısır'ı işgal etmiştir. Britanya'nın Afrika'nın güney ve kuzeyinde ele geçirdiği toprakların ardından bu ikisi arasında kalan toprakları işgal etme çabası, Afrika'yı kuzeyden güneye birleştirme amacını taşımaktaydı (Armaoğlu, 2017: 417-418). Özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde Afrika'nın paylaşılması sürecinde Britanya'nın İngiliz Somalisi, Nijerya, Uganda, Kenya, Bechuanaland (Bugünkü Botswana), Rodezya ve Nyasaland'ı hızlı bir biçimde ele geçirdiği dikkate alınmalıdır (Sander, 2003: 230). Yukarıda ifade edilen tüm hususlar dikkate alındığında, Britanya'nın bir dönem liderlik ettiği köle ticaretini yasaklama ve kölelik sistemini ortadan kaldırma çabasına rağmen monarşi ve siyasilerin etik temelde gerçek bir samimiyet testinden geçemediği görülmektedir. Bu sebeple çok sayıda düşünür, Britanya'nın köleliğe karşı tutumunu çıkarlar üzerinden açıklamayı seçmiştir.

Black, köle ticaretinin yürürlükten kaldırılmasının ahlaki değerler temelinde gerçekleştirildiğini ileri sürse de (Black, 2017: 161) bu düşünceye katılmayan çok sayıda kişi bulunmaktadır. Williams, Britanya kapitalizminin hem Batı Hint Adaları'ndaki köleliğini teşvik ettiğini, hem de bu köleliği yok ettiğini belirtmiştir. O'na göre köleliğin hem teşviki, hem de yok edilmesi Britanya kapitalizminin çıkarları doğrultusunda yapılmıştır (Williams, 1943: 85). Bu görüşü destekleyen Hill, Britanya'nın köle ticaretinden kar edemediği bir noktada köle ticaretini önleme çabasında bulunmasını uyanıklık olarak nitelendirmiştir (Hill, 2015: 273). Ataöv de Britanya İmparatorluğu'nun köle ticaretini yasaklamasının insani ve ahlaki değerler temelinde olmadığını savunanlardandır. O'na göre Britanya köleliği yasaklayarak insanları yine sömürebileceği ve onlardan daha fazla verim alabileceği ücretli işçiliği tercih etmiştir. Bunun bir sonucu olarak da kölelik imparatorluğun kendi çıkarları için ortadan kaldırılmıştır (Ataöv, 2010: 61). Köleliğin kaldırılmasına ilişkin olarak şu husus da önemlidir, ücretli işçiler yalnızca eski kölelerden oluşmamaktaydı. Magdoff 1820'den sonra yüz yıllık bir süre içerisinde 55 milyon Avrupalının ülkelerini terk ettiğinin tahmin edildiğini ifade etmiştir. Oluşan bu göç dalgasının dinsel, bireysel ve gıdaya erişim gibi sebepleri olmakla birlikte tarım ve endüstride yaşanan makineleşmenin beraberinde getirdiği artan işsizlik oranları da yaşanan yoğun göçte merkezi bir konuma sahipti (Magdoff, 2006: 45). Diğer bir ifadeyle düşük ücretlere çalışmayı kabul edecek çok sayıda Avrupalı, daha önce kölelerin çalıştığı işler için ideal birer tercih haline gelmiştir.

6. Sonuç

Portekiz ile başlayan ve İspanya ile devam eden transatlantik köle ticaretine görece geç başlayan Britanya, devam eden süreç içerisinde bu ticarete liderlik etmiştir. Köle ticaretinin maddi getirisinin yüksek olmasının yanında, kolonilerinde kölelerin çalıştırılması Britanya açısından köle ticaretini cazip kılan nedenlerin başında yer almaktaydı. Britanya'nın hem köle

ticaretinden, hem de kolonilerde çalıştırılan kölelerin emeğinden büyük bir servet edindiği açıktır. Köle emeğinin kolonilerde yaygın olarak kullanılmasıyla elde edilen servet transferini, Britanya için önemli kılan husus buradan elde edilen kazancın uzun sürmesiyle ilişkilidir. Britanya'nın kolonilerinde köle emeğiyle gerçekleştirdiği tarımsal üretim İspanyol ve Portekizlilerin yeni dünyayı yağmalayarak elde ettikleri altın ve gümüş gibi değerli maddelere göre büyük bir avantaja sahipti. Çünkü zaman içerisinde hem yağmalanan değerli maddelerin miktarları azalmış, hem de İspanya ve Portekiz ekonomisi üretim temelinde zayıfladığı için ekonomik sorunlarla karşılaşmıştır. Bu bağlamda Britanya'nın köle emeğiyle elde ettiği üretim imparatorluğunun ortaya çıkışında, gelişmesinde ve dünya politikasındaki liderliğinde hayati bir rol oynamıştır.

Afrika için transatlantik köle ticaretinin başlaması da Britanya'nın ortaya koyduğu iradeyle bitmesi de kıta için gerçek bir felakete dönüşmüştür. Milyonlarca Afrikalının tutsak edilmesi ve zorlu koşullarda okyanusun diğer yakasına transfer edilmelerinde Avrupalı aktörler ve Afrikalı yerel köle tüccarları, Afrika'ya gerçek bir yıkım yaşatmışlardır. Britanya'nın çabalarıyla önce köle ticaretinin akabinde ise köleliğin kaldırılması, Afrika'nın hızlı bir biçimde sömürgeleştirilmesinin önünü açmıştır. Britanya'nın da dâhil olduğu bu sömürü hem Afrika'nın kaynaklarının, hem de insanların emeğinin sömürülmesini beraberinde getirmiştir. Kısaca köle ticaretinin başlaması da bitmesi de Afrika'yı olumsuz etkilemiştir.

Afrika'ya ilişkin olarak şu husus da ayrıca belirtilmelidir, Tudor Hanedanı'nın son temsilcisi I. Elizabeth sonrasında artan kolonileşmeye paralel olarak köle ihtiyacı da artmıştır. Bu ihtiyacın sağlanması imparatorluğun öncelikleri arasında yer almış ve köle ticaretinin güven altına alınması için Gambiya'da ilk karakolunun kurulmasıyla, Britanya Afrika'da ilk yerleşimine de sahip olmuştur. Bu açıdan değerlendirildiğinde Britanya'nın Afrika'daki ilk varlık sebebi de köle ticaretiyle ilgilidir. Britanya'nın köle ticaretindeki oranını yükseltmesi kolonilerde gerçekleştirilen tarımsal üretimi de ivmelendirerek büyük bir zenginliğin Britanya Adası'na akmasını sağlamıştır.

Bu zenginliğin Britanya'ya aktığı dönemde, halk içerisinde samimi bir karşı çıkışın var olduğu belirtilmelidir. Dini ve hümanist bir temelde ortaya çıkan bu karşıtlığın, Britanya'nın bu ticaretten ve köle emeğinden en fazla faydalandığı dönemde ortaya çıkması takdir edilmesi gereken bir durumdur. Makalenin de üzerinde durduğu bu samimi karşıtlık imparatorluğu çıkarlar ve hümanizm arasında sıkıştırarak, hükümetleri kölelik konusunda alınacak kararlarda zorlamıştır.

Bu çalışma bahsi geçen sıkışmışlıktan kurtulmak için köle ticaretini ve köleliği kaldırmış olmasına rağmen Britanya'nın hem bu süreçte hem de köleliğin kaldırılmasından sonra kölelik karşıtı bir aktör olarak oluşturduğu imajı gerçeğin üzerinde konumlandırarak, kölelikten elde ettiği faydaları görel olarak sürdürdüğü iddiasındadır. Bu iddiayı güçlendirmek için mevcut kölelerin kötüleşen yaşam koşullarıyla ilgilenilmemesi, köle isyanlarının köleliğin sürdürülmesinin önünde bir engel olarak görülmesi, köle isyanları sonrasında yeni kölelerin getirilmesinin az sayıdaki beyaz nüfusu tehlikeye atabileceği düşüncesi, Britanya'nın köle ticaretini bu ticaretten yeterince gelir elde edemediği bir dönemde sonlandırması, kölelerin özgürleşmeden önce bir süre "çiraklık" statüsü adı altında köleliğe devam etmek zorunda kalmaları, köleliğin kaldırılmasıyla beraber tazminatın yalnızca köle sahiplerine ödenerek kölelere bir tazminat ödenmemesi, özgürleşen eski kölelerin bir adalet sistemiyle korunmamaları, eski kölelerin kendi toprak ve işlerine sahip olmasının önüne geçilerek kötü koşullarda ve düşük ücretlerle adeta köle gibi çalışmaya mecbur bırakılmaları, Britanya ekonomisinin köleliğin kaldırılmasından sonra da köle emeğine bağlı kalması, Amerika'nın özellikle güney eyaletlerinde köle emeğiyle üretilen pamuğun Britanya sanayisinin temel girdi maddelerinden birisi olması, 19. yüzyıl boyunca on milyonlarca Avrupalının kıtayı terk

etmeleriyle köleler yerine düşük ücretle çalışacak yeni bir emek gücünün varlığının fark edilmesi, köleliğin küresel ölçekte sonlanmasına paralel olarak Afrika Kıtası'nın sömürü düzeninin yeni merkezi olması ve Britanya'nın bu noktada Afrika'nın sömürsünde en önemli aktörlerden birisi olması bunlar arasında sayılabilir.

Blouet'in belirttiği üzere “köleliğin kaldırılması bir yasaydı; kölelerin özgürleşmesi bir süreçti” (Blouet, 1991: 391). Bu süreci Britanya'nın kölelikten elde ettiği çıkarları korumak amacıyla aldığı ve almadığı kararlarla sekteye uğrattığı açıktır. Elbette kompleks bir kölelik sisteminin hem Britanya için, hem de küresel ölçekte bir anda ortadan kalkmasını beklemek hatalıdır ancak Britanya'nın köle ticaretinin yasaklanması ve köleliğin sonlandırılmasına ilişkin çıkardığı yasaların ardından, dolaylı olarak bu sistemden faydalanmaya devam etmesi sorunludur. Bugün için de Birleşik Krallık'ın kölelik temelinde insanlığa karşı işlediği korkunç suçların telafisi ve tazminatı istendiğinde, 1807 ve 1833 yasaları ve bu bağlamda ortaya koyulan çaba üzerinden kendisini aklamaya çalışması da aynı şekilde sorunludur. İmaj ve gerçek temelinde yapılan bu eleştirilere rağmen bir kez daha ifade edilmelidir ki Britanya'nın köle ticaretini ve köleliği yasaklamasının değersizleştirilmesi doğru olmayacaktır. Çünkü Britanya'nın köle ticaretini sonlandırma yönündeki çabası ve bu noktada diğer aktörler üzerindeki ekonomik, askeri ve diplomatik baskısı fazlasıyla önemlidir.

Kaynakça

- Act for the Abolition of the Slave Trade. (1807, March 25). <http://www.esp.org/foundations/freedom/holdings/slave-trade-act-1807.pdf> (11.08.2023)
- Anti-slavery crisis : policy of ministers : reprinted from the Eclectic review, for April, 1838 : with a postscript on the debate and division in the House of Commons, on the 29th and 30th of March.* (1838). London: William Ball.
- Anstey, T. C. (1848). *Charges Against the Lord Viscount Palmerston: Proceedings on the Motion of Thomas Chisholm Anstey.* London: George Woodfall and Son.
- Armaoğlu, F. (2017). *19. yüzyıl siyasi tarihi 1789-1914.* İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ataöv, T. (2010). *Emperyalizmin Afrika sömürsü.* İstanbul: İleri Yayınları.
- Bales, K. (2007). *Ending slavery how we free today's slaves.* University of California Press.
- Benezet, A. (1785). *A caution to Great Britain and her colonies: in a short representation of the calamitous state of the enslaved negroes in the British dominions.* London: J. Phillips.
- Black, J. (2017). *Kısa İngiltere tarihi.* (Ekin Duru, Çev), İstanbul: Say Yayınları.
- Blouet, O. M. (1991). Earning and learning in the British West Indies: an image of freedom in the pre-emancipation decade, 1823-1833. *The Historical Journal*, 34(2), 391-409.
- Brett, S. R. (1960). *British history 1783 – 1936 a school certificate course.* London: John Murray.
- Brown, C. L. (1999). Empire without slaves: British concepts of emancipation in the age of the American Revolution. *The William and Mary Quarterly*, 56(2), 273-306.
- Canbolat, İ. S., (2007). İmaj-gerçek ve işlevsellik bağlamında eleştirel bir uluslararası ilişkiler çözümlemesi üzerine. *Gazi Akademik Bakış*, 1(1), 1-24.

- Clarkson, T. (1808). *The history of the rise, progress, & accomplishment of the abolition of the African slave-trade by the British Parliament*. Vol II, London: R. Taylor and Co. for Longman, Hurst, Rees, and Orme.
- Clarkson, T. (1823). *Thoughts on the necessity of improving the condition of the slaves in the British colonies: with a view to their ultimate emancipation: and on the practicability, the safety, and the advantages of the latter measure*. London: The Society for the Mitigation and Gradual Abolition of Slavery Throughout the British Dominions.
- Copley, E. (1836). *A history of slavery, and its abolition*. London: Sunday-School Union.
- Corwin, A. F. (2014). *Spain and the abolition of slavery in Cuba, 1817–1886*. University of Texas Press.
- Cotter, W. R. (1994). The Somerset case and the abolition of slavery in England. *History*, 79(255), 31-56.
- Coupland, R. (1933). *The British anti-slavery movement*. London: Thornton Butterworth Limited.
- Craton, M. (1974). *Sinews of empire: a short history of British slavery*. New York: Anchor Books.
- Davidson, W. (2021). *Kısa Amerika Birleşik Devletleri tarihi*. (Evren Topaktaş Çev), İstanbul: Say Yayınları.
- Dobson, J. M. (2006). *Bulls, bears, boom, and bust, a historical encyclopedia of American business concepts*. Bloomsbury Publishing.
- Draper, N. (2007). “Possessing slaves”: ownership, compensation and metropolitan society in Britain at the time of emancipation 1834-40. *History Workshop Journal*, 64, 74–102.
- Drescher, S. (2009). *Abolition a history of slavery and antislavery*. Cambridge University Press.
- Eltis, D. (2009). Was abolition of the U.S. and British slave trade significant in the broader Atlantic context?. *The William and Mary Quarterly*, 66(4), 715–736.
- Erkul, İ. Ç. (2021). *Commonwealth’i anlamak beşikten mezara Britanya İmparatorluğu*. Konya: Çizgi Yayınevi.
- Fanon F. (1996). *Ezilenlerin psikolojisi ve yabancılaşıma siyah deri beyaz maskeler*. (M. Haksöz, Çev), İstanbul: Sosyalist Yayınlar.
- Ferguson, N. (2015). *İmparatorluk Britanya’nın modern dünyayı biçimlendirdiği*. (Nurettin Elhüseyni, Çev), İstanbul: YKY Yayınları.
- Ferrer, A. (2014). *Freedom’s mirror Cuba and Haiti in the age of revolution*. New York: Cambridge University Press.
- Grimshaw, W. (1847). *History of England, from the first invasion by Julius Cesar, to the accession of Victoria*. Philadelphia: Grigg, Elliot & Co,
- Güneş, B. (2015). “Afrika’nın paylaşılması ve berlin konferansı”, (Barış Özdal, R. Kutay Karaca, Ed), *Diplomasi Tarihi I*, Bursa: Dora Yayınları.
- Hagadorn, W. JR. (1851). *A comparison of American and British slavery*. New-York: E. B. Thomas.
- Hall, C. (2020 Jun 23) There are British businesses built on slavery. this is how we make amends, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/jun/23/british-business-slave-trade-university-college-london-slave-owners> (05.09.2023)

- Halpern, R. ve Dal Lago, E. (Eds). (2002). *Slavery and emancipation*. Blackwell Publishing.
- Heuman G. (2011), Slave rebellions, (G. Heuman and T. Burnard, Ed), *The Routledge History Of Slavery*. Routledge, 220-233.
- Hill, C. (2015). *İngiliz devrimler çağı demokratik devrimden sanayi devrimi'ne 1530-1870*. (Lale Akalın, Çev), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- HM Treasury. (2018 January 31). Freedom of information act 2000: slavery abolition act 1833, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/680456/FOI2018-00186_-_Slavery_Abolition_Act_1833_-_pdf_for_disclosure_log__003_.pdf (08.09.2023)
- House of Lords. (2019, August 1). Britain and the Transatlantic slave trade, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/LLN-2019-0104/LLN-2019-0104.pdf, 1-5>. (14.07.2023)
- Ingersoll, C. J. (1856). *African slavery in America*. Philadelphia: T. K. and P. G. Collins Printers.
- Ingram J. K. (1895). *A history of slavery and serfdom*. London: Adam and Charles Black.
- Karakaş Özur, N. (2015). *Keşifler ve coğrafya 15 ve 16. yüzyıl keşifleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Kearney, H. (2015). *Britanya adaları tarihi dört ulusun tarihi: İngiltere, İskoçya, İrlanda ve Galler*. (Özgür Umut Hoşafçı, Çev), İstanbul: İnkilap Yayınevi.
- Kelly, C. (1820). *History of the French Revolution and of the wars produced by that memorable event: from the commencement of hostilities in 1792, to the second restoration of Louis XVIII; and the deportation of Napoleon Buonaparte to the Island of St. Helena, including a complete account of the war between Great Britain and America; and the memorable Battle of Waterloo*. London: Thomas Kelly.
- Kennedy, P. (2015). *Büyük güçlerin yükseliş ve çöküşleri 16. yüzyıldan günümüze ekonomik değişim ve askeri çatışmalar*. (Birtane Karanakçı, Çev), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kielstra, P. M. (2000). *The politics of slave trade suppression in Britain and France, 1814–48*. diplomacy, morality and economics, Palgrave-Macmillan,
- Klein, H. S. (1986). *African slavery in Latin America and the Caribbean*. New York: Oxford University Press.
- Lovejoy, P. E. (2011). Slavery in Africa, (G. Heuman and T. Burnard, Ed), *The Routledge History Of Slavery*. Routledge, 35-51.
- Machiavelli, N. (1999). *Hükümdar*. (Selahattin Bağdatlı, Çev), İstanbul: Der Yayınları.
- Magdoff, H. (2006). *Sömürgecilikten günümüze emperyalizm*. (E. Usta, Çev), İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Malkani, B. (2018). *Slavery and the death penalty a Study in abolition*. Routledge.
- Manjapra, K. (2018 Mar 29). When will Britain face up to its crimes against humanity?, <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/29/slavery-abolition-compensation-when-will-britain-face-up-to-its-crimes-against-humanity> (02.09.2023)
- McKibbin, S., Connors, L. ve Harnes, M. K. (2021). *A legal history for Australia*. Hart Publishing.

- Miller, R. M. (1969). The failure of the Colony of Georgia under the trustees. *The Georgia Historical Quarterly*, 53(1), 1–17.
- Moohr, M. (1972). The economic impact of slave emancipation in British Guiana, 1832-1852. *The Economic History Review*, 25(4), 588–607.
- Morgan, K. (2000). *Slavery, Atlantic trade and the British economy, 1660-1800*. Cambridge University Press.
- Nelson, B. H. (1942). The slave trade as a factor in British foreign policy 1815-1862. *The Journal of Negro History*, 27(2), 192–209.
- Page, A. (2011). Rational dissent, enlightenment, and abolition of the British slave trade. *The Historical Journal*, 54(3), 741–772.
- Reckord, M. (1971). The colonial office and the abolition of slavery. *The Historical Journal*, 14(4), 723–734.
- Roberts, J. (2013). *Slavery and the enlightenment in the British Atlantic, 1750–1807*. Cambridge University Press.
- Robinson, H. (1927). *A history of Great Britain*. Houghton Mifflin Co.
- Roskin, M. G., Berry, N. O. (2014). *Uluslararası İlişkiler: UI'nin Yeni Dünyası*. (Özlem Şimşek, Çev), Ankara: Adres Yayınları.
- Sá da Bandeira, B. (1840). *The slave trade and Lord Palmerston's bill*, y.y.
- Sander, O. (2003). *Siyasi tarih, ilkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Scanlan, P. X. (2021 August 1). Aug. 1 is emancipation day. but the end of British slavery didn't mean freedom, <https://www.washingtonpost.com/outlook/2021/08/01/aug-1-is-emancipation-day-end-british-slavery-didnt-mean-freedom/> (08.09.2023)
- Sheridan, R. B. (1958). The commercial and financial organization of the British slave trade, 1750-1807. *The Economic History Review*, 11(2), 249–263.
- The guidance of Her Majesty's naval officers employed in the suppression of the slave trade, (1844). London: Printed by T.R. Harrison, St. Martin's Lane.
- The slave colonies of Great Britain: or, a picture of negro slavery drawn by the colonists themselves; being an abstract of the various papers recently laid before parliament on that subject, (1826). London: Printed by Ellerton and Henderson for the Society,.
- The treaty with Spain for preventing the slave trade. (1818 January 28). <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1818/jan/28/copy-of-the-treaty-with-spain-for> (31.08.2023)
- Tocqueville, A. (2001). *Writings on empire and slavery*. (Jennifer Pitts Ed. and trans). Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- UK Parliament. (1839 August 08). Slave-trade-Portugal, https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1839/aug/08/slave-trade-portugal#S3V0050P0_18390808_HOC_73 (25.08.2023)
- Van der Linden, M. (2010). Unanticipated consequences of “humanitarian intervention”: The British campaign to abolish the slave trade, 1807-1900. *Theory and Society*, 39(3/4), 281–298.
- Walvin, J. (2009). The slave trade, abolition and public memory. *Transactions of the Royal Historical Society*, 19, 139–149.

- Williams, E. (1943). Laissez faire, sugar and slavery. *Political Science Quarterly*, 58(1), 67-85.
- Wilson, H. H. (1950). Some principal aspects of British efforts to crush the African slave trade, 1807-1929. *The American Journal of International Law*, 44(3), 505–526.